

BOEKBESPREKING: DE GRAAFWESPEN VAN DE BENELUX

Theo Peeters

Met Pasen kreeg ik van frater Wim Klein zijn 130 pagina's tellende determinatietabel voor de graafwespen van de Benelux in de bus. Het van een galdde blauwe kft voorziene boekwerkje (A5 formaat) ziet er keurig uit, is uitgegeven door de Jeugdbondsuitgeverij en kost slechts *f* 12,50 Het ISBN-nummer luidt 90-5107-030-6. Ondanks de korte tijd die me ter beschikking stond volgt hieronder, na een historisch overzicht, een bespreking van deze nieuwe graafwespentabel. Komt er met deze tabel een eind aan het tijdperk zweefvliegen in de Jeugdbonden en kunnen ze eindelijk aan de slag met een qua morfologie en gedrag vele malen interessantere insectengroep?

Historie van de graafwespenstudie in Nederland

Van de historie van de Belgische en Luxemburgse graafwespenstudie ben ik onvoldoende op de hoogte, maar voor Nederland leek het me leuk enige historische achtergronden te schetsen, want ook deze nieuwe tabel komt niet zomaar uit de lucht vallen.

We hebben echter 70 jaren moeten wachten voordat iemand deze forse klus weer aandurfde. In het bekende tijdschrift 'De Levende Natuur' verscheen namelijk tussen 1927 en 1932 de eerste Nederlandstalige graafwespentabel van Bouwman. Daarmee hadden we in Nederland een zeer

goed en volledig overzicht van de graafwespen, hetgeen voor die tijd uniek was. Het meest boeiende deel van deze eerste graafwespentabel en nog steeds bruikbaar zijn de zwart-wit foto's van de graafwespen zelf, hun prooien en hun nesten plus de bijgevoegde biologische informatie over de biologie van de dieren verzameld in vele jaren eigen veldwerk, voornamelijk in de omgeving van Breda en Bilthoven. Een aardigheidje was verder dat Bouwman vaak de wetenschappelijke (latijnse en griekse) namen naar het Nederlands vertaalde waardoor ze meer tot je doordringen. De tabel van Bouwman was goed geïllustreerd door tekeningen van Thijsse en andere collega's. Het is jammer dat deze tabel sindsdien nooit meer opnieuw in druk verscheen. Bouwman zelf stierf in 1935 maar al vanaf eind 20-tiger jaren waren enkele jonge onderzoekers enthousiast begonnen aan gedragsstudies van diverse graafwespen. *Philanthus*, *Ammophila* en *Bembix* waren meer dan twee decennia lang belangrijke studieonderwerpen van deze Leidse groep die onder leiding stond van Nico Tinbergen. Door deze en vergelijkbare gedragsstudies van pater Adriaanse te Tilburg kwam er zelfs een nieuwe *Ammophila* boven water drijven en moest de determinatietabel voor de *Ammophila*-soorten in ons land worden aangepast (Wilcke, 1947).

Geïnspireerd door van het werk van De Beaumont uit Zwitserland verscheen van Verhoeff in 1948 een uitgebreide bewerking van het genus *Oxybelus*, en een jaar later werd door Van Lith een revisie van het subgenus *Psen Mimumesa* (Van Lith, 1949) gepresenteerd. Beide revisies waren voorzien van een determinatietabel. Tenslotte verscheen er naar aanleiding van een publicatie van Blüthgen een eerste overzicht van het Nederlandse *Spilomena*-materiaal door Van Lith in 1955.

Alles bij elkaar speelden de Nederlanders tot in het recente verleden een belangrijke rol in de studie van de graafwespen, hetgeen je onder andere in de naamgeving van sommige soorten kan terugvinden. Inmiddels zijn de tijden sterk veranderd en houden de meeste Nederlandse amateurentomologen zich vooral bezig met het verzamelen van gegevens over de verspreiding en oecologie van graafwespen.

Graafwespen van de Benelux

In juni 1992 ontving ik via Wim Klein een 79 bladzijden tellende copie van een graafwespentabel voor de Benelux, die via Luc Verlinden bij Volkert van der Goot terecht was gekomen. Volkert zocht mensen om hiervan een Jeugdbondstabel te maken. Ikzelf had toen te weinig zin en tijd en Wim Klein heeft toen die klus op zich genomen. Nu bijna vijf jaar later ligt de graafwespentabel voor me op tafel en zal ik haar graag nog een keer becommentariëren. Op de voorkant staat dat de tabel uit 1996 stamt maar ze heeft pas in 1997 het licht gezien. Het boekje ziet er fris en overzichtelijk uit en er is gekozen voor een (te) kleine letter hetgeen voor Jeugdbonders geen probleem is.

Na een voorwoord en een uitgebreide verantwoording maken we in enkele inleidende hoofdstukken kennis met de bouw van een graafwesp en de technische termen die in de tabellen worden gebruikt. Daarna volgt een tabel tot de families, vooral bedoeld voor diegene die graafwespen niet van andere wespen kunnen onderscheiden. In de tabel tot de genera worden 42 genera onderscheiden waarvan er drie niet bekend zijn uit ons land, nl. *Ammoplanus*, *Hoplisoides* en *Sceliphron*. Het grootste deel van het determinatieboekje bestaat uit de tabel tot de soorten vaak met een aparte tabel voor de mannetjes en de vrouwtjes. Maar liefst 193 soorten kun je me de tabel op naam brengen.

Per soort wordt een korte bespreking gegeven met de synoniemen, de grootte van de graafwesp en haar verspreiding en biologie. Synoniemen zijn namen voor dezelfde soort die later zijn gepubliceerd. De oudste naam heeft -op enkele uitzonderingen na- voorrang. De grootte die wordt genoemd bij de soorten is een indicatie; er zijn vaak kleinere of grotere dieren, zoals ik onlangs zag bij een 10 mm lang vrouwtje van *Psenulus fuscipennis*. Niet alleen de verspreiding van de graafwesp in België, Nederland en Luxemburg komt aan de orde maar ook de wereldwijde verspreiding wordt genoemd. Onder de biologie van de soort zijn -voor zover bekend- de nestplaats, prooien en het bloembezoek van de graafwesp genoemd. Het bloembezoek is weinig

specifiek bij graafwespen. Ze hebben een korte tong en om in hun eigen energiehuishouding te voorzien likken ze o.a. nectar van bloemen. Vooral Wilde reseda, Sporkehout, Canadese guldenroede en schermbloemen zijn planten waarop we vaak graafwepen aantreffen. Het gebruik in de tabel van cursief en niet cursief bij de plantennamen onduidelijk. Tevens is het gebruik van de plantennamen ietwat slordig. Enerzijds lees je Reseda dan weer Wilde reseda, of Bereklauw en Gewone bereklauw, de ene keer wordt Sporkehout gebruikt de andere keer Vuilboom, terwijl waarschijnlijk dezelfde plant nl. *Rhamnus frangula* wordt bedoeld. Bij de prooien vraag ik me af wat bloemvliegen zijn (blz. 82). Zoals je al uit het bovenstaande kan opmaken wordt in de tabel de moderne spelling niet gevolgd en lezen we nog Gewone bereklauw, Wilgeroosje, insecten en publikaties.

De subfamilies, genera en soorten zijn alfabetisch gerangschikt, beginnend met de Ampulucinae en eindigend bij de Sphecinae. Voor een tabel zou je eerder verwachten dat de verwante soorten en groepen bij elkaar staan, zoals in de andere standaardwerken over graafwespen.

Tenslotte is er een literatuurlijst met de belangrijkste buitenlandse standaardwerken en enkele faunistische literatuur plus een index.

De tabel is, met meer dan 300 figuren, rijk geïllustreerd. Daarnaast is er een 34 -tal habitus-tekeningen opgenomen. Alle figuren zijn (iets minder fraai) overgenomen uit de tabellen van De Beaumont en Lomholdt. Tevens is een foto van een bijenwolf in Amsterdam opgenomen die helaas iets te rood is afgedrukt en waarbij de honingbij nauwelijks zichtbaar is. Het is jammer dat voor enkele genera waarvan slechts één soort in de Benelux is aangetroffen zoals *Ammoplanus*, *Hoplisoides* en *Tachytes* geen habitustekening is gemaakt. En de prachtige tekening van *Cerceris rybyensis* op de voorkant van het boekje, is helaas als negatief afgedrukt.

Ik mis een hoofdstukje over de levenswijze van graafwespen, waarbij onder andere had kunnen worden opgenomen dat je de meeste graafwespen zonder vrees in de hand kan nemen omdat hun angel te zwak is om onze huid te doorboren. Wat ik tevens mis is een tabellarisch overzicht waarin je met één blik de soorten die bekend zijn uit België, Nederland en Luxemburg, hun nestplaats (ondergronds of bovengronds) en hun prooikeuze (per insectenorde) kan overzien. Zelf heb ik me nauwelijks beziggehouden met de tabellen zelf. Op eigen verzoek kreeg ik in augustus 1996 van Wim zijn 'proefdruk' van de graafwespentabel en sindsdien heb ik deze tabel enkele malen gebruikt voor het determineren van graafwespen. Mijn opmerkingen staan hieronder op een rij. Zeer waarschijnlijk is deze lijst onvolledig en ik raad eenieder aan zijn verbeteringen door te sturen aan de auteur of te publiceren in onze Nieuwsbrief.

Ondanks al mijn op- en aanmerkingen wil ik twee zaken benadrukken. De tabel heeft wetenschappelijk gezien weliswaar geen nieuwswaarde maar laat wel een groot aantal determinatieproblemen bij graafwespen zien. Hopelijk gaan gebruikers hiermee aan de slag want er zijn nog voldoende vragen op te lossen zoals te lezen valt onder *Crossocerus*, *Mimumesa*, *Nitela*, *Nyson*, *Pemphredon*, *Spilomena* en *Trypoxylon*.

Ongetwijfeld zal deze graafwespentabel voor velen een nieuwe stimulans zijn. Ik hoop dat de tabel veel gebruikt gaat worden en we rond de eeuwwisseling over een tweede druk beschikken! Tevens ben ik zeer benieuwd naar de ervaringen van de Jeugdbonders in Nederland en België, want het is vooral te hopen dat zij deze interessante groep oppakken en de wens in het voorwoord gestalte geven van die enthousiaste ouwe sok. Wim, proficiat!

Opmerkingen bij de tabel:

- blz. 12 onder kopje plaatsing na basale helft 'van' toevoegen voor een scheen
blz. 15 in 1b tussenvoegen 'dan' het borststuk; in 7a staat eenmaal reikt teveel; 6a juister zou zijn metatars meestal verbreed en de haren op het lichaam zijn vaak vertakt als aanpassing op het verzamelen van pollen; alleen bij *Apis* en *Bombus* vrouwtjes vinden we stuifmeelkorfjes
blz. 28 bij de mannetjes van *Dryudella pinguis* en *stigma* is het kenmerk over de tyloiden omgewisseld; overigens vind ik dit een moeilijk te gebruiken kenmerk

- blz. 33 onder 12a wordt gesproken over een lijst, dit moet een groeve zijn
- blz. 34 hier is sprake van de lip waarmee bovenlip wordt bedoeld (ook op blz. 75 en 96-97)
- blz. 52 *Lestica clypeata* werd onlangs weer in de Millingerwaard (Geld.) aangetroffen.
- blz. 53 vrouwtjes en mannetjes van *Lindenius* hebben een pygidium; bij de vrouwtjes kan je het verschilkenmerk van het mesopleuron wel vergeten; bij de mannetjes van *albilabris* draagt de top van scheen 2 (niet van 3) lange beharing.
- blz. 55 onder 4a moet staan het eerste in plaats van het tweede tergiet.
- blz. 62 onder genustekst *Nitela* toevoegen 'voor' na soorten
- blz. 66 oppassen met het kenmerk dat genoemd wordt onder 6b; ook *T. nitidus* draagt vaak enkele vrij lange borstels
- blz. 67 *T. psammobius* werd recentelijk ook gevonden in de Millingerwaard (Gelderland)
- blz. 69 de soorten *T. medium*, *minus* en *figulus* worden door specialisten al vanaf 1984 als geldige soorten beschouwd; tevens is al in 1991 een artikel verschenen waarbij ook de soort *T. attenuatum* wordt opgesplitst (zie ook blz. 6) en waarvan we dus ook nog meer soorten in de Benelux kunnen verwachten; het genus *Trypoxylon* in de Benelux is dan ook aan een grondige revisie toe.
- blz. 74 ook de mannetjes van *A. mystaceus* hebben deels gele schenen; voor het onderscheiden van de mannetjes van *A. fargei* en *mystaceus* zou ik de punctering van sterniet 2, kleur van de clypeus en de tyloidea gebruiken (zie Lomholdt)
- blz. 81 rugveld van het propodeum bij *L. bicinctus* is niet geheel geribbeld
- blz. 83-85 voor enkele soorten van het genus *Nysson* is inmiddels een nieuwe determinatietabel verschenen (Schmid-Egger 1996); tevens wordt daarin *N. dimidiatus* weer opgesplitst.
- blz. 86 uit Midden-Limburg kan weggestreept worden
- blz. 101 figuur 243: de clypeus van *P. rugifer* kan ook minder diep uitgesneden zijn (zie Dollfuss 1995)
- blz. 106 onder 3a moet staaan de voorste helft clypeus
- blz. 109 onder 3 is ook bij de vrouwtjes het rugveld wel (*beata / expectata*) of niet (*trog-lodytes*) door een kiel omgeven; het is overigens nog onduidelijk of het enige dier in ons land gedetermineerd als *S. expectata* wel juist is
- blz. 113 onder 7b toevoegen dat de sternieten soms ook enkele gele stippen kunnen dragen; de poten van deze soort zijn oranjekeurig waaraan je haar makkelijk van *C. quadricincta* kan onderscheiden.
- blz. 117 ik betwijfel of de beharing van de steel van het achterlijf bij *A. campestris* en pubescens wel een bruikbaar kenmerk is.
- blz. 118 figuur 298 en 299 zijn slecht bruikbare kenmerken; ook de onderrand van de clypeus is niet eenduidig gebogen of recht bij *P. hirsuta* en *luffii*.
- blz. 119 onder genustekst *Sceliphron* tussenvoegen 'één' voor soort
- blz. 121 de literatuuropgave van de Graafwespen van Nederland geschreven door Bouwman is onvolledig (zie hieronder).

Literatuur

- Anthropov, A.V., 1991. On taxonomic rank of *Trypoxylon attenuatum* Smith (Hymenoptera, Sphecidae). - Revue d'Entomologie de l'URSS, 70 (3): 672-685.
- Bouwman, B.E., 1927-32. De Graafwespen van Nederland. - De Levende Natuur, 31-36: 381-386, 20-24, 49-56, 90-95, 110-116, 357-362, 386-390, 24-31, 52-57, 176-183, 205-213, 414 (correcties), 23-31, 143-145, 211-215, 219 (correctie), 245-249, 64-69, 98-107, 108, 386-394.
- Lith, J.P. van, 1949. Le sous-genre *Psen Mimumesa* Malloch (Hym. Sphec.) (avec une liste des Psenini caputrés aux Pays-Bas). - Tijdschrift voor Entomologie, 91: 135-148.
- Lith, J.P. van, 1955. De Nederlandse *Spilomena*-soorten (Hym. Sphecidae). - Entomologische Berichten, Amsterdam, 15: 525-527.
- Schmid-Egger, C., 1996. Ergänzungen zur Taxonomie und Verbreitung mitteleuropäische Arten der Gattung *Nysson*

(Hymenoptera, Sphecidae). - *Bembix*, 7: 25-36.

Verhoeff, P.M.F., 1948. Systematisches Verzeichnis der niederländischen *Oxybelus*-Arten (*Oxybelus* Latr., Hym. Sphec.); mit Berücksichtigung mehrerer palaearktischen Arten und Rassen. - *Tijdschrift voor Entomologie*, 89: 158-208.

Wilcke, J., 1947. Het raadsel van de kleine rupsendoder opgelost. - *De Levende Natuur*, 50 (10-11): 116-118.